



JIZZAX VILOYATI SHAROITIDA SANOATBOP UZUM NAVLARIDAGI KASALLIKLAR VA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARINING AHAMIYATI

Fayziyev Jaloliddin Ibrohim o'g'li

TDAU magistranti

Xamirayev O'rol Qahramonovich

TDAU Qishloq xo'jaligi fitopatologiyasi kafedrasi dotsenti, q.x.f.d

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada, Surxondaryo viloyati sharoitida sanoatbop uzum navlaridagi kasalliklar va ularga qarshi kurash choralarining dolzarbligini, maqsadi, vazifalari, ilmiy va amaliy ahamiyati to'g'risida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *uzum, patogen, kasallik, fungisid, un-shudring, soxta un-shudring, antraknoz.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье описаны актуальность, цель, задачи, научная и практическая значимость болезней технических сортов винограда и меры борьбы с ними в условиях Сурхандарьинской области.*

Ключевые слова: *виноград, возбудитель, болезнь, фунгицид, мучнистая роса, ложная мучнистая роса, антракноз.*

KIRISH

Uzumchilik qishloq xo'jaligining jadal rivojlanib borayotgan, yuqori daromad keltiruvchi yetakchi tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro uzum va vino tashkiloti (OIV) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha uzumzorlar maydoni 9,5–10 mln hektarni tashkil etib, yillik yalpi hosil oxirgi yillarda 60–70 mln tonnaga yetmoqda. Jahon miqyosida yetishtirilgan uzumning qariyb 80–90 foizi sanoatda qayta ishlashga (vino, sharbat va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarishga) yo'naltirilsa, 9–10 foizi ho'lligicha iste'mol qilinadi hamda qolgan 5–6 foizi quritiladi. Bugungi kunda dunyoda uzum yetishtirish bo'yicha Xitoy, Italiya,



AQSH, Fransiya, Ispaniya va Turkiya kabi davlatlar yetakchilik qilmoqda. Mayizbop navlarni yetishtirish va quritilgan mahsulot tayyorlash bo'yicha esa Turkiya, AQSH hamda Eron ilg'or o'rinlarni egallagan bo'lib, O'zbekiston ushbu ko'rsatkich bo'yicha dunyoda 7-o'rinda boradi. Hozirgi kunda mamlakatimizda uzumzorlar maydoni 140 ming gektardan ortiqni tashkil etadi. Asosiy tokzorlar Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Samarqand va Buxoro viloyatlarida joylashgan bo'lib, bu hududlarda asosan qayta ishlash hamda quritishga mo'ljallangan navlar yetishtiriladi.

Toshkent viloyati hamda Farg'ona vodiysida esa, aksincha, ho'lligicha iste'mol qilinadigan stoli uzum navlarini yetishtirish keng ommalashgan. Hozirgi bosqichda sohibkor fermerlar oldiga uzum hosildorligini keskin oshirish, mahsulotning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash, kishmish va mayiz tayyorlash hajmini kengaytirish, aholi va qayta ishlash sanoatini xomashyo bilan to'liq ta'minlash hamda xaridorgir yuqori sifatli mahsulotlar eksportini ko'paytirish kabi muhim strategik vazifalar qo'yilgan.

Shu bilan birga, tok o'simligi ham boshqa qishloq xo'jalik ekinlari singari vegetatsiya va mahsulotni saqlash davrida turli zamburug'li kasalliklar (mikoziar) majmuasi bilan zararlanadi. Ushbu kasalliklar hosildorlik hajmini keskin kamaytirish bilan bir qatorda, mahsulotning tovarlik va texnologik sifatiga ham jiddiy zarar yetkazadi. Tokning fitopatogenlar majmuasiga yosh nihollar va vegetatsiya davrida o'simlikning barcha a'zolarini zararlaydigan un-shudring (oidium), soxta un-shudring (mildyu), antraknoz, serkosporoz, qora, kulrang hamda oq chirish, bakterial rak va noinfeksion xarakterdagi kasalliklar kiradi. Shu sababli, bugungi kunda tok kasalliklarining rivojlanish va tarqalish qonuniyatlarini chuqur o'rganish hamda uning fitopatogenlariga qarshi yuqori samarali integratsiyalashgan kurash tizimini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy zaruriyatga aylanmoqda.

Muhokama va natijalar

Tok kasalliklari va ularga qarshi kurash choralari bo'yicha mahalliy hamda xorijiy olimlar tomonidan ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Shu sababli,



respublikamiz sharoitida tok o'simligida kasallik keltirib chiqaruvchi tuproq fitopatogenlarining tur tarkibini identifikatsiya qilish, ularning biologik xususiyatlarini o'rganish, dala sharoitida doimiy fitosanitar monitoringni amalga oshirish, kasallik qo'zg'atuvchilariga qarshi fungitsidlarning biologik samaradorligini aniqlash hamda shu asosda integratsiyalashgan kurash tizimini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shunday ekan, har bir mintaqaning o'ziga xos sharoitida tok kasalliklarining rivojlanish dinamikasini o'rganish va ularning fitopatogenlariga qarshi samarali kurash usullarini takomillashtirish ustuvor ilmiy vazifadir.

Hozirgi kunda biz **“Jizzax viloyati sharoitida sanoatbop uzum navlaridagi kasalliklar va ularga qarshi kurash choralari”** mavzusida ilmiy-tadqiqot ishini olib bormoqdamiz.

Biz tadqiqotimizda Jizzax viloyati sharoitida sanoatbop uzum navlarida zamburug'lar va bakteriyalar qo'zg'atadigan kasalliklarning tarqalishi hamda zararini aniqlash, kasallik qo'zg'atuvchilarining biologik xususiyatlarini o'rgangan holda ularga qarshi kurash choralari takomillashtirishni maqsad qilib oldik.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- * tok ko'chatlaridan kasallik qo'zg'atuvchi tuproq fitopatogenlarining sof kulturasini ajratib olish va ularning tur tarkibini an'anaviy hamda zamonaviy (molekulyar-genetik) usullar yordamida aniqlash;
- * dala va saqlash sharoitlarida tok ko'chatlari hamda mevalarida fitopatogenlar keltirib chiqaradigan kasalliklarning tarqalishi va zararlash darajasini o'rganish;
- * tuproq fitopatogenlarining tok ko'chatlari va mevalariga nisbatan fitotoksiklik faolligini aniqlash;
- * laboratoriya sharoitida ajratilgan fitopatogenlarning sof kulturasiga fungitsidlarning antipatogen ta'sirini baholash;
- * sun'iy zararlantirilgan infeksiy fonda tok ko'chatlarining un-shudring kasalligiga qarshi fungitsidlarning samaradorligini aniqlash;



* dala sharoitida tok kasalliklariga qarshi fungitsidlarning biologik va xo‘jalik samaradorligini baholash hamda shu asosda qarshi kurash tizimini ishlab chiqish;

* tok kasalliklariga qarshi qo‘llanilgan kimyoviy fungitsidlarning agrotoksikologik tahlilini o‘tkazish.

Jizzax viloyati sharoitida yetishtiriladigan sanoatbop uzumning mahalliy va introduksiya qilingan navlari tadqiqotning ob‘yekti hisoblanadi.

Sanoatbop uzum navlaridagi kasalliklar, ushbu kasalliklarni qo‘zg‘atuvchi mikroorganizmlar va ularga qarshi qo‘llaniladigan kimyoviy himoya vositalari tadqiqotning predmeti hisoblanadi.

Ushbu ilmiy-tadqiqot ishi Jizzax politexnika instituti (yoki O‘simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti Jizzax filiali) hamda Jizzax viloyatining G‘allaorol, Zaamin va Sharof Rashidov tumanlarida joylashgan fermer xo‘jaliklarining dala maydonlarida olib borilmoqda. Tadqiqotlar davomida sanoatbop uzum navlari ekilgan dalalardan kasallangan o‘simlik namunalari olinib, tuproq patogenlari bilan zararlanish darajasi aniqlanadi hamda nam kamerada kasallik qo‘zg‘atuvchi zamburug‘lar identifikatsiya qilinadi. Zamburug‘larning turini aniqlashda A.A. Yachevskiy [1917], N.A. Naumov [1937], N.M. Pidoplichko [1953, 1977] va M.A. Litvinov [1967] kabi mutaxassislarning klassik aniqlagichlaridan foydalanildi.

Fitopatogen mikroorganizmlarning tur tarkibini aniqlash va qo‘llanilgan kimyoviy vositalarning agrotoksikologik tahlilini O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi huzuridagi Ilg‘or texnologiyalar markazi, O‘zR FA Genomika va bioinformatika markazi hamda Akademik S.Yu. Yunusov nomidagi O‘simlik moddalari kimyosi instituti laboratoriyalarida amalga oshirish ko‘zda tutilgan.

Tajribalarda uzumning standart sanoatbop navlaridan hamda yetishtirishda qabul qilingan an‘anaviy va zamonaviy agrotexnik tadbirlardan foydalaniladi.



Tokning fitopatogenlariga qarshi tashkiliy-xo'jalik tadbirlari va fungitsidlar qo'llaniladi.

Tadqiqotlar mikologiya, fitopatologiya, o'simliklarni himoya qilish va mevachilikda laboratoriya hamda dala tajribalarini o'tkazish bo'yicha qabul qilingan standart va modifikatsiyalashgan metodikalar asosida olib boriladi.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati:

1. Jizzax viloyati sharoitida sanoatbop uzum navlaridagi kasalliklarning tarqalishi, rivojlanishi va yetkazadigan zarari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

2. Kasallik qo'zg'atuvchilarining biologiyasi bo'yicha ilmiy ma'lumotlar boyitiladi va ushbu yo'nalishdagi kelgusi tadqiqotlar uchun nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

3. Sanoatbop uzum navlarini yetishtirishda hosildorlik va mahsulot sifatining pasayishiga olib keluvchi patologik jarayonlarni boshqarish bo'yicha ilmiy takliflar hamda ishlab chiqarish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

XULOSA

Bugungi kunda respublikamiz qishloq xo'jaligini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishda mavjud resurslardan samarali va oqilona foydalanish, ekinlarni parvarishlashda ilmiy asoslangan agro-texnologiyalarni qo'llash, zararli organizmlarga qarshi takomillashtirilgan muhofaza chora-tadbirlarini joriy etish hamda kam resurs sarflagan holda yuqori va sifatli hosil yetishtirish agrar sohaning eng ustuvor va dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'simliklarni muhofaza qilish hamda qishloq xo'jaligi ekinlarining, xususan, uzumzorlarning zamburug'li va bakterial kasalliklariga qarshi kurashish orqali hosildorlikni oshirishda zamonaviy fungitsidlar va tashkiliy-xo'jalik tadbirlari yetakchi o'rinni egallaydi. Jizzax viloyatining o'ziga xos agroiklimiy sharoitida uzumzorlardan mo'l va yuqori sifatli hosil olish uchun kasallik keltirib chiqaruvchi fitopatogenlarning tur tarkibini aniq identifikatsiya qilish, ularning bioekologik va etilologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, antipatogen vositalarning



(fungitsidlarning) biologik samaradorligini baholash hamda shu asosda integratsiyalashgan himoya tizimini ilmiy jihatdan asoslash taqozo etiladi.

Jizzax viloyati sharoitida sanoatbop uzum navlarida uchraydigan kasalliklarga qarshi kurash choralarini takomillashtirish hamda ularni ishlab chiqarishga joriy etish natijasida:

- sanoatbop uzum navlarining hosildorligini kasallangan ko'rsatkichlarga nisbatan har bir tup hisobidan **2–3 barobargacha oshirish;**
- tokzorlarni asosiy zamburug'li va bakterial kasalliklardan **85–90 foizgacha samarali muhofaza qilish** va yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1) Rahmatov A, Yusupov A, Boyjigitov F, Muxitdinov "Mevali bog'larni kasalliklardan himoya qilish tizimi" Toshkent 2018 y.
- 2) Sulaymonov B, Muxammadiyev B, Nosirova Z, "O'simliklarni himoya qilishda ilmiy tadqiqot ishlari" Toshkent 2019y.
- 3) Dala tarjibalarini o'tkazish uslublari. Uslubiy qo'llanma- Toshkent- 2017. 29-78
- 4) **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.** "Respublikada o'simliklar karantini va himoyasi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6262-son Farmoni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 15.07.2021-y.
- 5) **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori.** "2023–2026-yillarda uzumchilik va vinochilik sohasini yanada rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-260-sonli Qarori // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 03.08.2023-y.